

DOKUMENTY A MATERIÁLY

STANOVENIE MAĎARSKO-ČESKOSLOVENSKEJ HRANICE NA MIESTE A JEJ VYTÝČENIE V ROKOCH 1921 – 1925* (HISTORICKÝ PREHĽAD)

JÁNOS S U B A**

SUBA, J.: Determination of the Hungarian-Czechoslovak border on place, and its demarcation. 1921 – 1925. Vojenská história, 3, 3, 1999, pp 71 – 81, Bratislava.

This material deals with demarcation of borders between Hungary and Czechoslovakia after World War I and the specific technical works at its demarcation in the terrain. It is based on archive material of the Hungarian commission for determination of borders. Technical problems of border demarcation in the terrain so far absent in the Czechoslovak historiography are the main contribution of this document.

Military History. Inter-war period. Borders between Hungary and Czechoslovakia.

Politické určenie trianonskej hraničnej čiary (delimitáciu), podrobné vytýčenie, jej stabilizáciu hraničnými kameňmi, zmapovanie hraničnej čiary, vyhotovenie hraničných operátov vykonali medzinárodné komisie na stanovenie hraníc, tzv. komisie na úpravu hraníc v rokoch 1921 – 1925.¹

DOKUMENTY UPRAVUJÚCE ZÁSADY PRÁCE NA STANOVENIE HRANÍC

Najdôležitejšími dokumentmi boli články mierovej zmluvy podpísanej v Trianone 4. júna 1920. V rámci tejto zmluvy článok 27 určil novú hraničnú čiaru Maďarska. Tento popis hranice a ako doplnok slúžiaca mapa s mierkou 1:1 000 000, ktorú opisuje článok 28, popisuje priebeh hranice, a to tak, že v textovej časti voči Rakúsku určuje hranicu v 7 úsekoch, voči srbsko-chorvátsko-slovinskému štátu v 13, voči Rumunsku v 5 a voči Československu v 27 úsekoch. Popis hraničných úsekov sa začína alebo končí s tým, že „čiara, ktorá sa má určiť na mieste“ alebo „bod, ktorý sa má určiť na mieste“. Čiže toľkokrát figuruje v mierovej zmluve výraz „čiara, ktorá sa má stanoviť na mieste“. Aj tento text sa odvolával na to, že po nadobúdaní platnosti mierovej zmluvy popísanú hraničnú čiaru treba v teréne určiť, delimitovať.

*Tento príspevok je jednou, podstatne skrátenou kapitolou doktorskej dizertácie autora. Ďalšia literatúra k tejto otázke: Trianoni oszághatár kitzzésének politikai és technikai kérdései. In: Háború, Forradalom, Trianon. Rendvédelem-történeti füzetek, č. 5, 1993. V. Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Konferencia, 1993. szept. 21 – 23. Határkiztuzo munkálatok és a trianoni határ térképei. I. Magyar Határorizettörténeti Tudományos Konferencia anyaga, 1994. március 17. Határorségi Tudományos Közlemények, 1994. I. s. 188 – 201.

**Dr. János Suba, vojenský historik, Vojenský historický ústav a Múzeum Budapešť.

¹V prameňoch nachádzame rôzne pomenovania, napr. v Millerandovom sprievodnom liste „hraničné komisie“, v pokynoch a náhradnom pokyne „komisie na stanovenie hraníc. V správe za rok 1922 od Károly Vassela (predseda maďarsko-juhoslovanskej komisie na stanovenie hraníc) „komisia na úpravu hraníc“ a „hranicu upravujúce komisie“, v správe vyhotovenej v roku 1924 „komisia korigujúca hranice“. Pre zjednodušenie ďalej používame všade výraz komisia na stanovenie hranice.

Podrobné stanovenie hraničnej čiary zveril článok 29 mierovej zmluvy komisiám, ktoré zostávali z predstaviteľov Spojeneckých a pridružených mocností a zainteresovaných štátov a ktoré upravovali jednotlivé články (42, 46, 50 a 71).

Článok 30 mierovej zmluvy definuje hraničnú čiaru označenú vodnými tokmi podľa toho, či ide alebo nejde o vodný tok s lodnou dopravou. Článok 34 obsahuje dôležité ustanovenie, že hraničné kamene treba umiestniť od seba na viditeľnú vzdialenosť. Túto výhradu robí dôležitou okolnosť, že v nepriaznivých terénnych podmienkach bolo treba umiestniť hraničné kamene veľmi husto, čo značne zvýšilo náklady stanovenia hraníc a ich zameranie. Výdavky spojené so stanovením hraníc niesli zainteresované štáty – podľa článku 29 – spoločne. Článok 35 určil, že konečné zápisnice, mapy a iné dokumenty, vzťahujúce sa na úpravu hraníc treba vystaviť v troch originálnych výtlačkoch.

Najdôležitejším dokumentom pre maďarskú vládu, o ktorom si myslela, že zabezpečí pre ňu určitú voľnosť pohybu, bol sprievodný list odpovede Spojeneckých a pridružených mocností predsedovi maďarskej mierovej delegácie, tzv. Millerandov list (inak „Sprievodný list“), ktorý podpísal francúzsky ministerský predseda Alexandre Millerand ako predseda mierovej konferencie. Tento list vlastne rátať s istou korekciou trianonských hraníc: „Keď zisťovaním vykonaným na mieste sa ukazuje potrebným, aby na niektorých miestach hranicu stanovenú v zmluve premiestnili... keď komisie na určenie hraníc... budú toho názoru, že ustanovenia zmluvy sú niekde nespravodlivé..., budú môcť o tom podať hlásenie Rade Spoločnosti národov. V tom prípade Spojenecké a pridružené mocnosti dajú súhlas k tomu, že ak jedna zainteresovaná strana o to požiada, tak Rada spojencov poskytne dobré služby s cieľom, aby pôvodnú hranicu, za tých istých podmienok, mierovou cestou pozmenila tam, kde túto zmenu považuje nejaká komisia za želateľnú.“

Tretí dokument tvorili otvorené pokyny vydané Radou veľvyslancov pre delimitačné komisie na postup v zmysle sprievodného listu. V tomto dokumente vo všeobecnosti sa regulovala organizácia, právomoc a zásady fungovania delimitačných komisií. V technickej časti pokynov sa stanovil postup prác vytýčenia hraníc, pracovné metódy a dokumenty.

Neskôr – na vyriešenie vyskytujúcich sa problémov – bolo potrebné vydať aj pokyn s názvom: Náhradné pokyny pre delimitačné komisie v Maďarsku, s dátumom 3. júna 1921. Ich najdôležitejšie ustanovenia boli nasledujúce: „Zásadne treba hranicu stanoviť na mieste tak, ako to určila mierová zmluva. Korekcie hraníc v žiadnom prípade nesmú mať taký charakter, aby podstatne spochybnili čiaru popísanú v zmluve.“ Pokyny regulovali aj to, kedy a za akých podmienok sa dá obrátiť na Radu veľvyslancov.

POSTUP POLITICKÉHO URČOVANIA HRANÍC

S prípravami spojenými s uzatvorením mierovej zmluvy a s vykonaním z toho vyplývajúcich úloh sa maďarská vláda zaoberala od roku 1918.² Rada ministrov sa na porade 30. septembra 1919 rozhodla utvoriť Kanceláriu na prípravu mieru.³

Maďarské kráľovské ministerstvo zahraničných vecí už na začiatku roku 1920 vytvorilo vedecké oddelenie pod vedením univerzitného profesora Jen(Chohnokyo na zbieranie úplneho materiálu vzťahujúceho sa k rokovaniu o mierovej zmluve. Toto oddelenie neskôr všetky materiály týkajúce sa otázok hraníc rozdelilo medzi jednotlivými maďarskými delegáciami.

Na spracovanie dokumentov, povrdzujúcich stanovisko maďarskej strany v súvislosti s otázkou hraníc, vyplývajúcich z mierovej zmluvy, maďarská vláda vytvorila Kanceláriu na stanove-

²O vedeckých prípravách rokovani o mierových zmluvách pozri podrobnejšie: Magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség munködéséről Neuilly S/s.-ben 1920 január – március havában. Budapešť 1920, zv. I – III.

³1919. szept. 30-i Minisztertanácsi ülés jegyzökönyve. Hadtörténelmi Levéltár (ďalej len: HL) Minisztertanácsi eloterjesztések, krab. č. 4.

nie hraníc pod vedením grófa Imre Csákyho na predprípravu prác na stanovenie hraníc. Táto kancelária mala za úlohu reprezentovať maďarské záujmy v hraničných otázkach voči susedným štátom. Podľa plánov vypracovaných v Kancelárii, realizácia otázky stanovenia hraníc by bola úplne v kompetencii civilných úradov, vojenské orgány – minister obrany, náčelník generálneho štábu – z prípadu na prípad, v jednotlivých otázkach by zaujali stanovisko prostredníctvom svojho predstaviteľa.

Oproti tomu Rada veľvyslancov v nóte maďarskému predstaviteľovi v Paríži z 21. júna 1921 vyhlásila, že neodkladne treba urobiť opatrenia na utvorenie komisií na stanovenie hraníc a pripojila pokyny vydané 22. júla 1920 pre všetky komisie a náhradné pokyny schválené 3. júna 1921 pre komisie na stanovenie maďarských hraníc.⁴

Bod II. A. c. „Pokynov“ určil, že komisári, a pokiaľ je to možné aj ich zástupcovia, môžu byť len starší kmeňoví dôstojníci alebo im naroveň postavené osoby. Preto za maďarskú stranu vymenovali na čelo maďarských delegácií komisií na stanovenie hraníc dôstojníkov: do maďarsko-československej delimitačnej komisie generálporučika Gábora Tánzcosa.⁵

Na odbremenenie ministerského predsedu vzniklo Ústredie delimitácie hraníc, ktorého vedúcim sa stal gróf Csáky a podriadili mu štyri maďarské komisie na stanovenie hraníc. Vymenovaní delimitační komisári získavali informácie z kancelárie grófa Imre Csákyho. Z personálu tejto kancelárie čiastočne zostavili svoju delegáciu. Zásadné rozhodnutia dotýkajúce sa stanovenia hraníc si vyhradil pre seba ministerský predseda. Materiálne zabezpečenie komisie na delimitáciu hraníc riešili minister obrany a minister financií s príležitostným zapojením ďalších rezortov.

Delimitačné komisie pozostávali z anglického, francúzskeho, talianskeho a japonského poverenca a podľa úsekov hraníc z delegácií štátov (Československo, Rumunsko, SHS a Rakúsko), z maďarskej delegácie a náležitého pomocného personálu.

Prvé zasadanie maďarsko-československej komisie na delimitáciu hraníc sa konalo 21. júla 1921 v Brne. Predsedom komisie sa stal anglický podplukovník Carey. Členmi boli: francúzsky podplukovník Uffler, taliansky podplukovník Pellicelli a japonský major Ando. Vedúcim československej delegácie bol šéf oddelenia ministerstva Roubík. Maďarskú delegáciu viedol generálporučik Gábor Tánzcso. K jednotlivým komisárom bol pridelený náležitý pomocný personál: pomocní komisári, technický a kancelársky personál. Popri dôstojníkoch⁶ maďarský minister zahraničných vecí z tabuliek MZV do každej delegácie vyslal po jednom predstaviteľovi. Úloha komisií sa skladala z dvoch častí: z politického stanovenia hraníc (z delimitácie), čiže rokovaniami, návrhmi, protinávrhmi dosiahnuť čo najpriaznivejšie rozhodnutia pre Maďarsko v rámci komisií a z technickej časti, čo znamenalo konkrétne vyznačenie hraníc od potrebnej triangulácie až po označenie hraníc v teréne kolíkmi a po postavenie systemizovaných hraničných kameňov a vyhotovenie máp a iných hraničných dokumentov predpísaných v „Pokynoch“.

⁴Országos Levéltár (ďalej len OL) K. szekció. A polgári központi hatóságok levéltára (ďalej len: K). Külügyminisztérium Levéltára (ďalej len: 69.) K(M. 3386/Pol. 1921.

⁵Gábor Tánzcsoz (22. 1. 1872 Budapešť – 11. 8. 1953 Hajdunánás). Po ukončení Hlavnej vojenskej reálky a Vojenskej akadémie vo Wiener Neustadte v roku 1891 sa stal poručíkom, od roku 1900 kapitán, od roku 1907 major, od roku 1914 plukovník a od 16. 12. 1917 generálmajor. Od 7. 8. do 15. 8. 1919 poverený dočasným vedením Ministerstva zahraničných vecí. V rokoch 1921 – 1922 námestníkom ministra obrany, od roku 1923 maďarským delegátom v Spoločenosti národov. Od 1. 3. 1923 generálporučik, od 2. 3. 1926 generál jazdeckta. Penzionovaný od 1. 9. 1926. (Szakály Sándor: Az ellenforradalmi Magyarország hadseregének felső vezetése. Addattár. 2. časť. Hadtörténelmi Közlemények 1984, č. 3.) Doplnené údajmi, ktoré láskavo poskytol Tibor Gellért.

⁶Bod II. A. c. „Pokynov“ stanovil, že komisári, a pokiaľ je to možné aj zástupcovia komisára, môžu byť len kmeňoví dôstojníci, alebo naroveň im postavené osoby. Dôstojníci boli zadenen v nadpočetnom stave ministerstva obrany oddelenia ID. Ich počet sa neustále zmenil kvôli prevelovaniu a premiestneniam. Nastalo aj znižovanie počtov, lebo dôstojníkov, ktorí odišli, oddelenie VI/1 Ministerstva obrany nepovažovalo za potrebné nahradiť, lebo „podľa doterajších skúseností aj ešte očakávané úpravy hraníc budú také malé, že vojenský odborník k tomu nebude potrebný“. 2634/HM. VI. – 1a. – 1922 Werth ezds. feljegyzése. (Záznam plukovníka Wertha) HL. Honvédelmi Minisztérium (ďalej len: HM) krab. č. 1023.

Najdôležitejšou časťou fungovania maďarsko-československej komisie na stanovenie hraníc (KSH) bolo stanovenie politických hraníc, čo sa ako diplomatický akt realizoval za krátky čas, do jesene 1922.⁷

Prácu KSH upravovali už zmienené pokyny, ktoré prísne predpísali priebeh prác, úseky činnosti a dokumenty, ktoré sa mali vyhotovovať. Súčasťou pracovného procesu boli nasledovné:

Počas predprípravných prác KSH plagátni informovali zainteresované obce a úrady. Dotyčné delegácie pozbierali kartografické a štatistické údaje. Potrebné štúdie zostavili za pochodu.

Návrhy zainteresovaných mocností (Maďarska a dotyčnej krajiny – Československa) komisia skúmala na základe pokynu z 30. júna 1921 najskôr na mape, potom v rámci miestnej inšpekcie v teréne. Na základe máp sa komisia uzniesla v dvoch smeroch: rozhodla o návrhoch, ktoré sa majú zamietnuť a o návrhoch, o ktorých sa má definitívne alebo čiastočne rokovať vzhľadom na odvolania k Spoločnosti národov.

O tých častiach hraničnej čiary, ktoré komisia úplne zamietla, sa malo okamžite sa má rokovať. Ako základ rokovania slúžili dokumenty o hraniciach v trianonskej mierovej zmluve. Potom KSH skúmala tie hraničné úseky, pri ktorých sa bolo treba obrátiť o rozhodnutie na Spoločnosť národov. Do vyriešenia odvolaní (prijatie či zamietnutie) bolo treba prijať ako dočasnú hraničnú čiaru tú, ktorá bola stanovená v trianonskej mierovej zmluve. O tom informovali zainteresované obce. Určovanie hraničnej čiary na mape, prijatie (v teréne) a vyznačenie (kolikovanie) sa udialo rovnako ako v prvom prípade, s tým rozdielom, že jej stabilizácia hraničnými znakmi a mapovanie sa udialo len vtedy, keď o hraničnej čiare vzniklo rozhodnutie.

Z údajov a návrhov získaných KSH komisia zostavila správu pre Radu Spoločnosti národov tak, že jednu všeobecnú správu zaslala prostredníctvom Rady veľvyslancov. Na hraničných úsekoch, ktoré zostali s konečnou platnosťou nezmenené, medzitým vyznačila demarkačnú líniu.

Po prvých dohodách KSH sa s konečnou platnosťou rozhodla o rozdelení hraničnej čiary na úseky, dbajúc na to, aby úseky boli sčasti administratívne hranice, sčasti prírodné útvary v teréne dobre rozpoznateľné. V súvislosti s každým úsekom komisia stanovila poradie urgentnosti.

Tie časti hraničnej čiary, ktoré „boli predmetom“ návrhov adresovaných Spoločnosti národov, tvorili spravidla zvláštne úseky. Potom nasledovalo zaznačenie hraničnej čiary, esp. jej plánovanie na mapových listoch s mierkou 1 : 75 000, 1 : 25 000 a 1 : 2880.

„Sprievodný list“, s ktorým maďarská vláda spájala veľké nádeje, mal v praxi len malú hodnotu, pretože ho interpretovali v neprospech maďarskej strany a aj prácu a slobodu komisii obmedzovali na škodu maďarskej strany. Napríklad zadržovali maďarských kuriérov, zakázali zaslanie šifrovaných správ, čiže všetkými prostriedkami bránili toku informácií.

„Sprievodný list“ chápala každá KSH inak. Predseda maďarsko-československej komisie uznal len pokyny, ktoré dostal. Uznal síce, že na základe „sprievodného listu“ si Maďari môžu želať novú hraničnú čiaru, ale žiadal, aby Maďari rešpektovali nielen priaznivé výsledky sprievodného listu. Ostatní členovia maďarsko-československej komisie uznali, že „sprievodný list“ dáva právo na úpravu hraníc po celej dĺžke. Trvali však na tom, aby maďarská strana predkladala taký návrh o hranici, ktorý aspoň čiastočne rešpektuje trianonskú hranicu. Komisia chcela dosiahnuť, aby Maďari dobrovoľne uznali niektorý úsek trianonskej línie a v tom prípade by sa mohla odvolávať na to, že uznanie jednotlivých úsekov trianonskej línie sa udialo zo strany Maďarov dobrovoľne, bez použitia vonkajšieho násillia.

Miestne inšpekcie slúžili na to, aby komisie získali bezprostredné skúsenosti o hospodárskej situácii jednotlivých hraničných úsekov.

⁷Určením maďarsko-československej hranice, jej politickým stanovením sa zaoberáme iba potiaľ, aby sme pochopili proces stanovenia hraníc v jeho súvislostiach. O tejto otázke podrobnejšie: Suba János: A magyar-csehszlovák határmegállapító bizottság munkéése 1921 – 1925 (rukopis).

Pri plánovaní miestnych inšpekcii sa nezohľadnila etnická situácia, ale v praxi mohli komisie aj napriek otvorenému teroru mnohokrát sledovať čítanie obyvateľstva. Otvorený promaďarský postoj obyvateľstva pohraničných oblastí mal morálne katastrofálny vplyv na československých zástupcov a čisto maďarské obyvateľstvo šokovalo dohodových zmocnencov. Až potom začali tvrdiť, že ich nezaujímajú etnické pomery, len hospodárske a tie sú rozhodujúce. Prirodzene, pre maďarskú vládu boli najdôležitejšie etnické pomery. To sa osobitne prejavilo pri nastolení otázok hospodárskeho rozvoja, o čom svedčia početné štúdie, pamätné spisy a záznamy.

Maďarsko-československá komisia na stanovenie hraníc si rozdelila hranicu na 19 „pracovných úsekov“.⁸ Maďarské návrhy žiadali pripojenie od Devína, Bratislavy, Trnavy, Hlohovca, Veľkého Poľa, úseku pri Banskej Štiavnici, Zvolena, Tisovca, Gelnice, Michaloviec, Mníška pod Hnilcom, Užhorodu a Mukačeva a po ich zamietnutí maďarský komisár vypracoval ďalší návrh. Ten zahrnul už len územia obývané čisto Maďarmi alebo prevažne Maďarmi na východ od Košíc a ponúkal možnosť, aby československý štát mohol namiesto železničnej trate Košice – Sátoraljajújhely – Čop za výhodných podmienok postaviť inú trať.

Na svojich zasadaniach 30. novembra a 19. decembra 1921 a 13. januára 1922 vo väčšine úsekov hranice – napriek protestom maďarského zmocnenca – komisia stanovila za hraničnú čiaru trianonskú líniu. Komisia vyhlásila líniu Dunaja a železničnú trať Košice – Sátoraljajújhely – Čop – Királyháza (Kraľovo) za predpoklad mieru. Územným ziskom Maďarska v roku 1922 bolo pripojenie územia s rozlohou 8354 kat. jutár.

Hoci politická časť stanovenia hraníc počas roku 1922 sa viac-menej ukončila, niekoľko dôležitých čiastočných otázok paralelne s kontrolou technických prác zamestnalo komisie na stanovenia hraníc aj neskôr.

Maďarsko-československá KSH už zmienené maďarské návrhy, ktoré smerovali k väčším korekciám hraníc v prospech Maďarska pozdĺž celej maďarsko-československej hranice, po povrchných a nedôsledných miestnych prehliadkach zamietla.

Maďarská vláda sa v dôsledku toho musela obmedziť na to, aby popri úprave hraničnej čiar miestneho významu dosiahla pri celkovej úprave rozlohou síce nie významné výsledky, ale ktoré by mali z hospodárskeho hľadiska celoštátny význam. Napríklad takto sa opierala o popis hranice podľa článku 27 trianonskej mierovej zmluvy, podľa ktorého na mieste treba určiť tú líniu, ktorá „ponechá Maďarsku obce Zagyaróna a Salgó a tamojšie bane“. Maďarský hraničný komisár sa všetkými silami usiloval o to, aby na tomto úseku komisia okrem uhoľných baní aj pri zohľadnení miestnych pomerov vrátila Maďarsku čo najväčšie územie. Komisia nebola jednotná. Časť komisárov z dohodových štátov bola za znovupripojenie uhoľnej oblasti Salgó a obce Somosko Maďarsku, oproti tomu ďalšia časť komisie si úplne osvojila argumentáciu maďarskej delegácie a okrem už spomínaného územia hlasovala aj za znovupripojenie obce Somosk(újfalu a celej uhoľnej oblasti).

Záležitosť sa dostala pred Radu Spoločnosti národov. Aj maďarská aj československá vláda sa vopred zaviazali, že budú rešpektovať rozhodnutie. Rada vo svojom uznesení z 23. apríla 1923 vytvorením kompromisnej čiar sa rozhodla oproti už spomínaným dvom plánom odlišne a prijala tretie riešenie. Maďarsku pridelila obce Somoskoujfalua a Somosk, ďalej všetky odtrhnuté šachty a územia s banskou koncesiou, ale odňala Maďarsku také územie, ktoré KSH – napriek rôznosti názorov medzi jej členmi – chcela Maďarsku prideliť. Pri prijatí rozhodnutia Rady Spoločnosti národov na úkor maďarských hospodárskych záujmov zavážil názor vojenskej podkomisie Spoločnosti národov a na základe toho Rada Spoločnosti národov prisúdila výškové body severne od spomenutých dvoch obcí Československu.

Pozdĺž maďarsko-československej hranice (v sledovanom období) bol územný zisk oproti demar-kačnej línii 14 484 kat. jutár, strata 6255 kat. jutár. Čistý územný zisk Maďarska bol teda 8229 kat.jutár.

⁸Popis hraníc v trianonskej mierovej zmluve rozlišuje 27 úsekov.

TECHNICKÉ PRÁCE

Práca v teréne sa začala so štúdiom jednotlivých úsekov. Stanovenie „zaujímavejších prípadov“ sa vyjasnilo so zapojením prednostov dotknutých obcí. Pracovný proces zahrnul nasledujúce úlohy:

1. definitívne vytýčenie hraničnej čiary na mapách s mierkou 1 : 2880 alebo na katastrálnych náčrtoch
2. kolíkovanie hraničnej čiary a označenie kolíkov
3. umiestnenie hraničníkov (ich stabilizácia) a ich označenie
4. zameranie hraničnej čiary a zmapovanie
5. geodetické práce
 - a) Vyhľadávanie trigonometrických bodov patriacich do maďarskej štátnej trigonometrickej siete, ich evidencia v určenom pásme hraničnej čiary, prípadne budovanie nových
 - b) určenie zemepisných súradníc niekoľkých bodov

6. Vyčistenie hraničnej čiary

Počas prác kmeňový materiál tvorili zápisnice zo zasadaní KSH, hlásenia a prijaté uznesenia. Z toho sa zostavili mapy a dokumenty o hranici určené KSH:

- Všeobecný popis hraničnej čiary (zakreslený na rozličných mapách s mierkou 1 : 200 000, 1 : 75 000, 1 : 25 000)
- Mapy o hranici s veľkou mierkou (1 : 2880, 1 : 5000)
- Mapy o hranici s malou mierkou (1 : 25 000)
- Podrobné popisy hranice
- Zápisnice
- Geodetické dokumenty atď.

Vo vzťahu k technickým prácam na maďarsko-československej hraničnej čiare môžeme povedať, že komisia si rozčlenila na mape celú hraničnú čiaru dlhú 805 km na 19 tzv. pracovných úsekov. Dĺžka pracovných úsekov počas vytýčenia hraníc sa neustále menila, dĺžka pracovných úsekov vyznačených na mape totiž počas terénnych prác s napredovaním prác na jednotlivých úsekoch sa precizovala v teréne.⁹

Z hľadiska triangulačných prác hraničnú čiaru rozdelili na tri úseky: I. triangulačný úsek zahrnul pracovné úseky IV – VI, II. pracovné úseky VII – XII a III. pracovné úseky XIII – XIX. Priemerne pracovalo po 5 triangulátorov na rozvoji triangulačnej siete popri hraničnej čiare.

V záujme kontroly technických prác rozdelili hraničnú čiaru na dva kontrolné úseky. I. kontrolný úsek zahrnul pracovné úseky I – XI a druhý XII – XIX.

Na každom úseku bol jeden maďarský a jeden český inžinier (tzv. inžinier úseku), ktorí pracovali spoločne. Ich prvou úlohou bolo drevenými kolíkmi označiť odsúhlasené úseky hraničnej čiary, to bolo tzv. staničenie. Vyznačenie sa malo konať prísne podľa vydaných pokynov. Najdôležitejšie všeobecné zásady boli nasledujúce:

1. bezpodmienečné zabezpečenie viditeľnosti od kameňa po kameň
2. s výnimkou priamočiarych hraníc vzdialenosť od kameňa po kameň nesmela presiahnuť 100 m
3. začiatok a koniec spoločných častí (úsekov) hraníc bolo treba označiť na oboch stranách hraničného úseku umiestnením párných kameňov
4. hraničníky museli byť na oboch stranách hraničného úseku striedavo, v prípade menších vodných tokov na jednej strane

⁹V septembri 1922 dĺžka rozpracovaných 18 pracovných úsekov okrem pracovného úseku II – vtedy to ešte nebol pracovný úsek – bola 726 km, k júlu 1923 vzrástla o 71 km a dosiahla 797 km. Bolo to v súvislosti so zmenami okolo maďarsko-československo-rumunského trojhraničného bodu. Táto dĺžka do konca decembra vzrástla o ďalších 7 km a dosiahla 805 km.

5. pri širších vodných tokoch na oboch stranách bolo treba umiestniť polygónové body, hraničníky sa mohli použiť len pri mostoch, brodoch a hraniciach obcí.

Úsekoví inžinieri hlásili vytýčenie hraničnej čiary svojim kompetentným delegáciám, potom komisia vyslala jedného maďarského a jedného československého poverenca, ktorí spoločne preskúmali vytýčenie, či skutočne zodpovedá hraničnej čiare, ďalej či je v súlade s vydanými technickými pokynmi.

O priebehu prieskumu, o pripomienkach, o prípadných korekciách alebo vyskytujúcich sa otázkach poverenci spísali zápisnicu a tú predložili komisii.

Vyznačenie hraničnej čiary na mnohých úsekoch prebiehalo pomaly a len po častiach, tak ako to komisia schválila. Napriek tomu do konca roka 1922 hraničná čiara – s výnimkou niektorých menších častí – bola odsúhlasená a mohlo sa začať s jej vyznačovaním v teréne (kolík-kovanie).

Po preskúmaní vyznačenia hraničnej čiary sa mohla začať jej stabilizácia hraničnými kameňmi rozličného typu. Počas kolíkovania súčasne označili aj typ hraničného kameňa, ktorý sa mal zakopať. Kolíky natreli farbou, rozličné farby označili typy hraničných kameňov: hlavný hraničný kameň – červená farba, vedľajší hraničný kameň – modrá farba a obyčajný hraničný kameň – žltá farba.

Sumarizácia stabilizácie hraničnej čiary:

Na označenie hraničnej čiary bolo použitých:

4 (1+3)	stĺpy na označenie trojhraníc
27	úsekových hraničných kameňov
713	hlavných hraničných kameňov
3384	vedľajších hraničných kameňov
2334	dodatočne vložených kameňov
49	drevených stĺpov
2	živé stromy ako hraničníky
11	nivelačných značiek osadených do skál.

Okrem toho:

2541	polygónových kameňov
185	triangulačných kameňov

Čiže spolu:

9188	kameňov
------	---------

Vyvezenie a umiestnenie takého veľkého množstva kameňov, najmä v horských terénoch bez ciest, bola veľká a ťažká práca. Na skalnatom teréne bolo treba odstrelmi upraviť terén, aby sa kamene mohli pevne umiestniť.

Bez triangulácie nemožno uskutočniť rozsiahlejšie zememeračské práce.¹⁰ Preto na vyhľadávanie trigonometrických bodov pozdĺž maďarsko-československej hraničnej čiary

¹⁰O triangulácii Károly Oltay vo svojej knihe Geodézia píše takto: „... zásada triangulácie je nasledovná: v nejakom trojuholníku nech sú dané dva body pomocou svojich súradníc. Zmerajme tri vnútorné uhly trojuholníka. Je evidentné, že týmito údajmi, so súradnicami dvoch bodov sme úplne presne určili aj tretí bod trojuholníka, čiže jeho súradnice v danom systéme sú vypočítateľné. Čiže keď je daná nejaká skupina bodov a tieto body pospájame trojuholníkmi tak, že každý trojuholník vo vznikajúcej sieti s apoň jedným ďalším trojuholníkom má spoločnú stranu, tak určenie jednej (ľubovoľnej) dĺžky strany a zmeranie vnútorných uhlov všetkých trojuholníkov vzájomne určuje celú skupinu bodov. Výhodou triangulácie je, že na určenie ľubovoľného počtu bodov je potrebné zmerať len jednu dĺžku, inak treba vykonať len meranie uhlov. Keď trojuholníky vzájomne pospájame, a to tak, že vychádzajú z jednej strany dĺžku hociktorej strany môžeme vypočítať len rovnako, čiže tvar má iba toľko strán, koľko je geometricky bezpodmienečne nutné na určenie bodov, tento tvar nazývame reťazcom. Keď má viac strán, čiže dĺžku jednotlivých strán

na budovanie bodov štvrtého a piateho rádu na rozvoj siete, na zameranie a zmapovanie hraničnej čiary Triangulačný úrad dal k dispozícii triangulátorov pre potreby komisie.

Trianguláciu bolo treba uskutočniť len od Szobu po maďarsko-československo-rumunskú trojhranicu. Pozdĺž Dunaja komisia narábala s triangulačnými údajmi Dunaja z rokov 1902 – 1903. Okrem úseku Dunaja pozdĺž novej maďarsko-československej hranice sa určilo a vypočítalo 220 bodov prvého rádu a 530 bodov štvrtého rádu. Triangulačné práce sa začali na jar 1922 a skončili sa na jeseň toho istého roku.

Stabilizované hraničné znaky treba zmerať, v lepšom prípade hraničný znak je zároveň polygónovým bodom, keď nie je, tak bod treba stabilizovať. Na definitívne označenie polygónového bodu sa ako podzemný nivelačný kameň používa keramická doska (tehla) opatrená vtasaným krížom.

Zmeranie hraničnej čiary a zameranie stabilizovaných hraničnickov sa udialo polygonizáciou.¹¹ Úsekoví inžinieri pri kolíkovani vyznačili aj miesta polygónových bodov a spolu s hraničnickmi sa stabilizovali aj polygónové body. Po umiestnení kameňov a triangulácií prišlo na rad meranie polygónov a polygónových strán na jednotlivých pracovných úsekoch.

Ako polygónový bod vo všeobecnosti slúžili hraničné kamene. Meranie uhlov striedavo vykonali dvaja úsekoví inžinieri, meranie dĺžok robili zvlášť, v protichodných smeroch, a strednú hodnotu dvoch meraní brali za konečnú dĺžku. V súvislosti s vodorovným meraním uhlov merali aj výškové uhly, aby mohli stanoviť aj výšku polygónových bodov. Určili spolu 7495 polygónových bodov. Každý úsekový inžinier vypočítal polygónový ťah, ktorého uhly zmeral, druhý úsekový inžinier kontroloval výpočty. Najväčšiu časť výpočtov uskutočnili v teréne.

si môžeme vypočítat rôznym spôsobom, tento tvar sa volá sieť. Triangulácia vo svojej podstate len relatívne určuje body, ale keď u ľubovoľného bodu zmeráme zemepisnú dĺžku a šírku, ďalej keď zmeriame azimut niektorej strany (uhol vzťahujúci sa k severnému smeru), tak zemepisné súradnice všetkých ostatných bodov sa dajú vypočítať (určenie bodov je absolútne). Vybudovanie triangulačnej siete má štyri pracovné úseky: plánovanie a prehliadka, vytýčenie (inakšie: budovanie), meranie (inakšie: zistenie) a vypočítanie.“ OLTAY Károly: Geodézia. Budapest 1964, s. 334 – 335. Vo vytýčení v kancelárii, plánované body na mape sa označia v teréne, dbajú na to, aby sa bod dal zmerať z iného bodu, čiže aby sa merania dali uskutočniť aj z toho bodu, a taktiež aby zachovanie (stabilizácia) bodu bolo zabezpečené. Body siete IV. rádu a ich zviditeľnenie na čas merania sa zabezpečuje postavením dočasných znakov. Tie sú vo všeobecnosti ihlany, stožiare, tyče. Po uskutočnení vodorovného merania smeru stabilizácia bodov IV. rádu sa uskutočňuje podzemným alebo nadzemným značením bodov. Podzemný znak je buď tehla opatrená vrytým krížom alebo kameň opatrený čapom. Nadzemný znak je železobetónový kameň vyčnievajúci zo zeme 20 – 90 cm. Na jeho vrchu vtasaným krížom sa označuje miesto zameraného bodu. Zvisle na kríž pod kamenným stĺpom – nezávisle od neho – umiestnia kamennú dosku (tehlu) opatrenú olovnatým čapom alebo krížom. Nad podzemný znak nasyjú škvaru (črepy, sklo, uhlie), aby pri vykopaní upozornili na blízkosť tehly. Na boku stĺpa označia písmená K. F. maďarské katastrálne zameranie (Štátny triangulačný úrad), od roku 1920 písmená H. P. (Triangulačný bod) a body Kartografického ústavu písmená A. T. (Állami Térképészet – Štátna kartografia) a rok. Triangulačné body viedenského Vojenského zemepisného ústavu označili písmenami „M. T.“ (Militär-Triangulierung). OLTAY Károly: Geodézia. Budapest 1964. HAZAY István – SZALONTAI László: Országos felmérés és m(szaki f)ldrendezés. Budapest 1967. V(R(SS József: Tereptan. Budapest 1943.

¹¹Zásady polygonizácie kniha Károly Oltaya (Geodézia) charakterizovala takto: „Relatívnu polohu ľubovoľného počtu bodov možno určiť polygonizáciou tak, že body vo vodorovnej rovine priamymi čiarami pospájame a zmeriame vodorovnú vzdialenosť bodov a vodorovný uhol medzi čiarami navzájom. Polygonizácia sa uskutočňuje nasledovným spôsobom: polygónové strany treba viesť tak, aby sa svojimi obidvoma koncami napojili na vodorovný základný bod a boli dvojmo orientované. Ako orientačný smer treba merať predovšetkým smer na triangulačný bod. Bod vzdialený menej ako 200 m sa nesmie použiť na orientáciu. Dĺžka polygónových strán (súčet dĺžok polygonálnych strán) by nemala byť viac ako 1500 m. Účelnou priemernou dĺžkou polygónových strán je 150 m, najväčšou 200 m. Polygónový bod vzdialený menej ako 50 m by sme mali vyznačiť len v nevyhnutnom prípade. V tej istej polygónovej čiare by mali byť jednotlivé strany podľa možnosti rovnakej dĺžky, lebo na presnosť polygónového merania priaznivo vplyva to, keď orientovanie dopredu aj dozadu možno realizovať bez opätovného odstránenia paralaxy. Pri výbere miesta polygónových bodov treba zabezpečiť zachovanie bodu. Treba dbať aj na to, aby sa na tom bode dalo postaviť aj s prístrojom. Prax je taká, že pri zlomoch hraničnej čiary treba umiestniť polygónový bod. OLTAY Károly: Geodézia. Budapest 1964, s. 384, 405.

Podrobné zameriavanie hraničnej čiary sa vykonalo spoločne a zameranie 50-metrového pásma osobitne. Výsledky zameriavani zaviedli do náčrtu a tie resp. spoločné údaje meraní starostlivo porovnali. Mierka náčrtov bola podľa potreby 1 : 2880 a 1 : 1000. Podrobné zameriavanie okrem neskôr vyznačeného salgótarjánskeho a nagypaládskeho úseku sa skončilo na jeseň roku 1923.

Podrobné pobrežné zameranie Dunaja nevykonali. Na základe uznesenia KSH urobili miestne obnovenie (reambuláciu) na oboch brehoch na mapových listoch hydrografického od-delenia Správy maďarskej kráľovskej vodnej výstavby s mierkou 1 : 5000. Zamerané zmeny sem zaviedli a tieto obnovené mapové listy tvorili dokumenty komisie vzťahujúce sa na Dunaj.

Situácia hraničnej čiary v Dunaji bola určená krížovými segmentmi, ktoré boli označené na oboch brehoch segmentnými kameňmi. Vzdialenosť hraničnej čiary od segmentných kameňov – ktoré sú za určitý čas aktualizované – je natretá olejovou farbou na segmentné kamene.

DOKUMENTY O HRANICI

Zmapovanie na československej hranici sa uskutočnilo v mierke 1 : 2880 na segmentoch zodpovedajúcich segmentom štátneho zememeračstva. Celú hraničnú čiaru – s výnimkou Dunaja (II. úsek) – zmapovali na 278 segmentoch.

Mapové segmenty si delegácie rozdelili rovnomerne, každá vypracovala 139 segmentov, len kontrolu zanesenia hraničnej čiary a zanesenie vlastnej strany robila druhá delegácia.

Mapové segmenty číslovali osobitne podľa hraničných úsekov, pretože každý hraničný úsek zmapovali zvlášť.

Zmapovanie vodnej hranice (úseku Dunaja) viackrát bolo predmetom diskusie medzi technickými delegáciami. V konečnom dôsledku mapa dunajského úseku bola vyhotovená podľa dvojakej mierky.

Podľa maďarského stanoviska mapy s mierkou 1 : 2880 sú súčasťou medzičlánku prác, ktoré možno priložiť k dokumentom o hranici, ale nie sú oficiálnymi mapami.

Mapy dunajského úseku s mierkou 1 : 2880 boli vyhotovené v rokoch 1922 – 1925 na 115 segmentoch a sú umiestnené v kartónových puzdrách.

Podľa oficiálneho stanoviska mapový súbor, skladajúci sa zo 46 kusov máp s mierkou 1 : 5000, tvorí oficiálne jednu časť dokumentov o hranici.

Mapové dielo s mierkou 1:25 000, ako vyplýva aj z mierky, ukazuje všeobecný priebeh hraničnej čiary v stometrovom pásme po oboch stranách hranice vrátane terénnych pomerov. Mapový súbor sa skladá zo 68 segmentov. Segmentovanie sleduje priebeh hranice a pri jeho vyhotovení bola dôležitým hľadiskom úspornosť.

Podrobný popis hranice zahrňuje všetky číselné údaje vzťahujúce sa na hraničné kamene, popis hraničnej čiary od kameňa ku kameňu, ďalej to, na ktorom mapovom segmente sa hraničné kamene nachádzajú. Polovicu podrobného popisu hraničnej čiary zostavila maďarská, druhú polovicu československá delegácia. Porovnanie vykonali delegácie veľmi starostlivo. Podrobný popis hranice – zodpovedajúc počtu hraničných úsekov – sa skladá z 27 zošitov.

Priebeh zmapovania a kancelárskych prác vôbec výrazne ovplyvnil fakt, že maďarská delegácia sídlila v Budapešti a československá v Bratislave. Neustála výmena spoločných pracovných častí, sŕne prerokovanie vynárajúcich sa čiastkových otázok bolo pre veľkú vzdialenosť bolo ťažkopádne a pomalé.

Mapové segmenty a popisy hraníc boli vyhotovené po jednom exemplári. Keďže dokumenty resp. ich kópie museli dostať všetky úrady, ktorých sa hraničná čiara dotýkala, ďalej podľa mierovej zmluvy tri originálne výtlačky bolo treba odovzdať Rade veľvyslancov, aby ich

rozdělila po jednom exemplári medzi dvoma zainteresovanými štátmi a francúzskou vládou, bolo ich treba rozmnožiť.

Mapové segmenty 1 : 2880 rozmnožil Kartografický ústav pražského Ministerstva financií. Segmenty o Dunaji s mierkou 1 : 5000 rozmnožila maďarská kráľovská štátna tlačiareň. Z každej mapy urobili 100 kópií. Tri výtlačky z týchto kópií boli vytlačené na jemnom papieri, podpísali ich všetci členovia komisie na stanovenie hraníc a tie tvoria predpísané originálne dokumenty.

Rozmnoženie podrobných popisov hraníc vykonala jedna bratislavská súkromná tlačiareň, ktorá ponúkla najnižšie ceny. Za 100 exemplárov pýtala 149 miliónov korún, čím na maďarskú štátnu pokladňu pripadalo podľa kľúča 54 miliónov korún.¹² Popis hraníc sa vyhotovil tiež v 100 exemplároch. Zo 100 exemplárov bolo vyhotovených 28 kusov vo francúzštine, 30 v maďarčine a 40 v češtine.

V zmysle rozhodnutia Rady veľvyslancov z 21. mája 1924 bolo treba zredigovať jeden „description generale“ (všeobecný popis hranice), ktorý bol vyhotovený do konca augusta. Mapa, ktorá mala byť priložená podľa rozhodnutia KSH, bola vyhotovená v mierke 1 : 200 000.

* * *

Do mája 1925 sa vyhotovili mapy o hranici a dokumenty, ktoré členovia komisie na svojom poslednom zasadaní v Brne 15. mája 1925 podpísali a zapečatili. Na tomto poslednom zasadaní maďarský zmocnenec vzniesol odvolanie proti stanoveniu hranice, podľa zápisnice slovami:

„Táto hranica, tak ako ju na mieste stanovili a vyznačili, vyvolala v Maďarsku sklamanie. 1. Veriac sľubom Sprievodného listu Maďarsko dúfalo, že výsledkom prác na stanovení hraníc bude to, že tie nespravodlivosti, ktoré čiara popísaná v mierovej zmluve spôsobila Maďarsku, budú napravené.

2. Sprievodný list nefiguruje medzi tými dokumentmi, podľa ktorýchsa stanovili hranice (pozri: Zápisnica o stanovení hraníc, s. 2.). Na moju otázku, ktorá sa na to vzťahovala, zmocnenci pridružených veľmocí odpovedali, že nie sú v situácii, aby sa vyjadrili k Sprievodnému listu, pretože ten im nebol odovzdaný.

3. Komisia postupovala tak, že maďarské požiadavky znížila na minimum a s výnimkou jediného prípadu nesúhlasila, aby sa maďarská strana obrátila so svojím podaním na Radu spoločnosti národov. Výsledkom uvedeného podania bola minimálna korekcia hraníc, len dve čisto maďarské malé obce sa pripojili k materskej krajine.

Na základe toho maďarský zmocnenec s hlbokým žiaľom konštatuje, že vo vzťahu k maďarsko-československej hranici hodnota Sprievodného listu bola takmer ničotná.“¹³

Podpísaním zápisníc Maďarsko splnilo svoje povinnosti vyplývajúce z trianonskej zmluvy a formálne skončilo stanovenie hraníc. Tým sa uzavrelo „trianonské“ (prvé) stanovenie maďarsko-československej hranice, jej vyznačenie a vyhotovenie dokumentov o hranici.

Keď porovnáme hraničnú čiaru popísanú v trianonskej mierovej zmluve a skutočne stanovenú čiaru, môžeme povedať, že čistým územným ziskom fungovania maďarsko-československej KSH bolo pre Maďarsko 10 014 kat. jutár.

Maďarská vláda napriek dosiahnutým územným ziskom nebola spokojná. Práca komisií na stanovenie hraníc – medzi nimi aj maďarsko-československej komisie – dokázala, že ich fungovanie znamenalo len vytýčenie hranice popísanej v trianonskej mierovej zmluve v teréne, len s prípadnými minimálnymi odchýlkami.

¹²To znamenalo úsporu 346 miliónov korún pre maďarskú štátnu pokladňu, pretože aj najnižšia maďarská cenová ponuka bola nad 400 miliónov. Napríklad Franklinova spoločnosť vykalkulovala prácu na 607 miliónov a tlačiareň Pallas 495 miliónov. OL. K. 479. – Pályázatok 7757/HMK.

¹³OL. K. 478. – 2431/C./25. szám

Redakčné oddelenie Štátnej kartografie v roku 1931 stanovilo dĺžku hraníc Maďarska s presnosťou asi ± 1 km na základe materiálov o zmeraní počas stanovenia hraníc.¹⁴ Dĺžka trianonských hraníc Maďarska bola 2266 km 297 m \pm 1009 m. Severný úsek z toho meral 828 km 627 m \pm 324 m.

Trianonské hranice dodnes vydržali, keď odrátame niekoľko krátkych rušivých období, ktoré mali hodnotu intermezza.¹⁵

¹⁴Stanovenie dĺžky hraníc sa uskutočnilo podľa podrobných popisov hraníc KSH a na základe máp o hranici veľkej mierky. Popisy hraníc udajú vzdialenosti medzi hraničnými kameňmi na cm presne. Hraničnú dĺžku jednotlivých úsekov získali súčtom udaných dĺžok a ten kontrolovali na mape jednorazovým zmeraním. Na tých hraničných úsekoch, kde hraničné kamene nestoja na samotnej hraničnej čiare, určili dĺžku hraničnej čiary zmeraním podľa mapy. Každú vzdialenosť zmerali dvakrát a ako konečnú hodnotu použili aritmetický stred dvoch meraní. Dĺžku jednotlivých hraničných úsekov podľa uvedeného a polovičný súčet rozdielu dvoch meraní obsahuje príloha. (Toto meranie zaberalo 78 pracovných dní, čiže jeden a pol mesiaca práce dvoch ľudí.) Térképészeti Közlöny, zv. II, 1932, zošit 1 – 2 s. 33 – 34.

¹⁵O vyznačení hraníc v roku 1938 pozri: SUBA János: Területviszacsatolások határkijelölő munkálatai. VI. Magyar Rendvédelem-történeti tudományos konferencia a rendortishti foiskolán 1994. Rendvédelem-történeti füzetek VI. SUBA János: Magyarország határának kijelölése az 1947-es párizsi békeszerződés alapján. In: Háborúból a diktatúrába VII. Magyar Rendvédelem-történeti tudományos konferencia 1995 október 25 – 28.